

ДРАМАТИЗМ РЕЛІГІЙНИХ ПРОТИСТОЯНЬ У П'ЄСІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ „РУФІН І ПРІСЦІЛЛА”

Визначено конфлікт між застарілим язичництвом та раннім християнством; охарактеризовано й проаналізовано світоглядні роздвоєння в свідомості головних дійових осіб.

Ключові слова: драматизм, конфлікт, характер.

Зміст і форма драми Лесі Українки „Руфін і Прісцілла” не раз уже знаходилися в полі зору дослідників [1; 3; 4; 5]. Звертали увагу дослідники й на „систему філософських антиномій: свобода і неволя; антагонізм ідей і світоглядів (віра і атеїзм, розум і фанатизм, християнство і язичництво, альтруїзм і егоцентризм” [2, 30]. Але і підходи, й цілі тих досліджень були різними та ще й відмінні від цього.

Так, Л. Масенко „ключовим” конфліктом драми „Руфін і Прісцілла” назвала „боротьбу античної і християнської культур” [5, 97]. Особливість цього конфлікту полягає в тому, що „протистояння двох світів проектується на стосунки закоханої подружньої пари – Руфіна і Прісцілли” [5, 98]; а сама боротьба античності з християнством – „це протистояння багатой культури, виплеканої в середовищі інтелектуальної еліти, і культури низької, плебейської, що апелює передусім до агресивних інстинктів темної неосвіченої маси” [5, 101]. Дослідниця відзначає й те, що античній культурі взагалі притаманні „раціоналізм та інтелектуалізм, свобода думки й совісті, традиція вільного обговорення питань і толерантність до думки опонента” [5, 102].

Г. Гаджилова визначила, що Лесі Українці „не імпонувала” установка „раннього християнства на <...> нівелювання культурних надбань дохристиянського світу і національних відмінностей, прагнень процвітання й безпеки рідної держави” [3, 7] християнством. Дослідниця відзначила: Леся Українка вдається

до умисного „ускладнення конфлікту між головними дійовими особами” завдяки тому, що Руфін не може повністю «віддалитись від „сліпої” дружини», яка „любить лише Бога”, хоча все ще має багато спільного з чоловіком [3, 9]. До того ж, пише Г. Гаджилова, у творі, окрім протистояння „Руфін – Прісцілла” існують протистояння: „Руфін – Парвус”, „конфлікт <...> між Руфіном й іншими християнами” тощо [3, 9]. Але названі конфлікти розглядаються частіше всього не на основі відмінностей характерів, а на боці світоглядно-релігійних позицій дійових осіб. Дослідити особливості названих протиріч як протистоянь характерів людей – завдання даної праці.

Прийняття християнства, на думку Лесі Українки, покликане було змінити не стільки форму влади й світобачення, скільки саму людину: її ставлення до знедолених, до родинних стосунків та до ближніх, до самого Бога і т. ін.

Перший конфлікт у творі виникає між Руфіном і Прісціллою тому, що дружина високого патриція почала відвідувати таємні зібрання християн у катакомбах (зав’язка). Цим вона спочатку викликає „нетерплячку <...> й тривогу” [7, 107] Руфіна, а потім і страх – і за неї, і за себе самого: „Прісцілло! / дружино мого серця... я не можу / ніяким словом вимовити страху, / тривоги тої злої, що, мов яструб, / кривавить, мучить, роздирає серце / за кожним разом, як ти там буваєш” [7, 109]. Але на застереження Руфіна („То шлях непевний, – всякий люд бродячий, / усяке розбишацтво там буває, / а ти смерком ідеш, самотня жінка...” [7, 109]) дружина відповідає розважливо („Тепер я не подібна до багачки, / та й якби мала що, дала б охоче / усякому, хто б мав потребу в грошах, – / то що ж мені боятися розбою?”) і навіть самовпевнено: „Мені здається, що зайняти / не зважився б мене гульвіса жаден, / коли б я тільки глянула на нього / проникливо й одважно в самі очі” [7, 109–110].

Ще більше поглиблює це протистояння між подружжям те, що у їхніх стосунках відсутня гармонія душ: „Я знаю <...> стою вже здавна за порогом / душі твоєї...” [7, 110], – говорить Руфін.

Прісцілла ж виявляє турботу про чоловіка: „Коли побачить хто й подасть до суду, / що ти вчащася на нічні збори / громади потайної, – не вборонить / тебе ні зброя, ні одвага знана, / ні рід патриціанський... О Руфіне! / не можу я такого допустити!.. [7, 111]. З тією ж метою вона намагається переконати й християн у тому, що чоловік її нікого не видавав і не зраджував: „Як ти непевний, то й мені не вір, – / нічого я не крию від Руфіна” [7, 112], – говорить Прісцілла одному з них. У свою чергу Руфін заспокоює тестя Аеція Пансу: „Ну, дарма, / не варто нам про тее говорити, / що там вигадують знічев’я люди. / Нам цікавіше знати, як живеш ти, / чи все гаразд у хаті й в господарстві?” [7, 124]. Так авторкою розкривається гармонія характерів тих людей, котрі стоять на різних релігійно-світоглядних позиціях, – їхня взаємна любов перемагає протиріччя. Хоча Руфін відчуває силу християнського фанатизму дружини: „Ти більше маєш твердості, ніж я, / бо ти й мене готова утопити / для слави християнства” [7, 145]. До того ж, Прісцілла „не стала / всіх шлюбних обов’язків виповняти / супроти нього” [7, 146]. Так первісна християнізація жінки, твердить Леся Українка, міняла її характер і навіть уявлення про той шлюб, в який вона вступила до прийняття християнства. Руфін дотримується іншої точки зору: „Авжеж, Прісцілло, / хоч зрадила мене ти для Христа, / та я тебе не зраджу ні для кого / і ні для чого” [7, 147]. Прісцілла, як і Руфін, прагне гармонії у сімейному житті, але за умови – прийняття християнства Руфіном (кульмінація): „...Моя душа забороняє / мені сей шлюб, поки твоя душа / не може з нею злитись без останку” [7, 149], – говорить Прісцілла своєму чоловікові, навіть не задумавшись над тим, що таким чином вона грубо руйнує гармонію родинних стосунків – вищий прояв добра родини. Прісцілла твердить про християн: „Правда <...> мені / вони брати, вони родина близька / душі моєї!” [7, 218].

Але це та подібні протиріччя загалом турбують Прісціллу не дуже – для неї набагато важливішим стає „Суд Божий” [7, 226]. І тому ця дуже стійка (майже фанатична) жінка, здатна віддати

життя за свої погляди: „Я здавна вже мов гість на сьому світі. / Душа моя вгорі...” [7, 233].

Саме тому в момент розв'язки Прісцілла спокійно приймає смертний вирок язичників – вона не тільки спокійна, а й помітно піднесена, бо вищим благом для себе й для інших вважає саме прагнення до всього світлого й божественного, до єднання душ людських в одній – християнській – вірі. І така стійкість та спрямованість на добротворення стають визначальними рисами характеру Прісцілли.

Конфлікт Руфіна з християнами розпочався в момент його спілкування з Парвусом (зав'язка). Вже тоді Руфін відзначив войовничий характер деяких первісних проповідників християнства. Ось як, зокрема, він говорить про листи Павла: „...У кожному слові, / загонисту вояцьку вдачу видно: / він словом бив, немов вояк мечем, / дарма що про любов умів балакати. / Він бешкети чинив за справу віри...” [7, 113]. Та й у „писаннях учителів” Руфін помітив „безладдя в доказах і рабство думки” [7, 113].

Обурюється Руфін і таки брутальними звертаннями християн до іновірців («„гадючий виродку”, „нащадку пекла”, „душе смердяча”» [7, 115]), які Парвус називає особливими виявами віри: „Ні, се такий вогонь святого гніву! / Ні, се таке святе безумство віри...” [7, 115]. Але ці слова Парвуса не виправдовують його однодумців, і конфлікт починає загострюватися. Коли ж Руфін висловлює „великий жаль, що стільки крові ллється” [7, 116] за віру християн, Парвус не лише не заперечує жорстокості майбутніх релігійних катаклізмів, а й „розширює” масштаби конфлікту на весь світ: „На пожарищі світ новий настане” [7, 116], – і на підтвердження додає: „...Ми всі <...> будем громадяни / небесної держави, а не Риму” [7, 116]. За всім цим Руфін убачає і небезпеку „хутко стати / чужинцями у нашій рідній країні”, і перспективу „статися не людьми й не богами, / а чимсь таким, як тінь, як дим, як пара” [7, 117]. Більше того, Руфін побоюється, що така віра „зруйнує працьовитість, а

жебрацтво / в честь уведе, хоч і не дасть загоди / голодній черні, тільки роздратує” [7, 117].

На цьому етапі розвитку конфлікту Прісцілла займає позицію Парвуса і звертається до чоловіка: „Се ти говориш так, бо не збагнув, / що значить Боже Царство – тут настане / не цезарям свавільним панування, / а Богові єдиному” [7, 117]. Коли ж Парвус висловлює відверту й жорстоку злорадність („Так варті ж ви, щоб вас пожерли змії / і люті чуда-юда океану! / О, як душа моя в долоні плеще, / ввижаючи погибель нечестивців!” [7, 120]), Руфін зрозумів, що через таких, як Парвус, протистояння язичництва та християнства може бути дуже кривавим, і що „...любити ворогів по-християнськи / зовсім не так вже трудно...” [7, 120].

І все ж Руфін намагається зрозуміти дружину, якось виправдати її й побачити у християнстві все краще і людяне, адже воно пропонує „добро чинити, вбогих наділяти / і мати милосердя над рабами” [7, 150]. Осмисливши це, Руфін і сам починає думати про необхідність свідомо творити добро. Але він помічає: більшість задумів християн так і залишаються в словах, а коли й реалізуються, то християни „нічого / дарма не роблять – все за надгороду, / та ще й не за малу, за вічне щастя” [7, 187].

Так загострення конфлікту між Руфіном і християнами породжує ще й внутрішні протиріччя обох його сторін: Руфін бачить і свої сумніви, й егодуховність християн. А це ще більше загострює конфлікт.

Ще темніші глибини сумнівів і ще гостріші роздуми й зіткнення (кульмінацію) породила розмова Руфіна з християнином Люцієм: „Друже, / ти в мене заронив зерно надії... / Коли б ти знав, як я часами прагну / повірити, ну, хоч отак, як ти, / в те християнство!” [7, 190],– говорить Руфін співбесідникові. Він плекав надії: „Не для користі власної я прагнув / повірити в обітниці великі / нової віри” [7, 219]). Та драматичною розв’язкою в цьому конфлікті стало те, що Руфін визнає себе ще більш розбитим: „У мене в серці віри не було. / Я розумом хотів

до вас пристати, / бо марилося мені: новая віра / врятує, може, Рим” [7, 285]. А тому він захотів ні „генієві цезаря” служити, ні вірити новому Богові – він просто „відступився” [7, 316] від усього й від усіх.

Так, у характері колись вольового і впливового патриція зруйновано майже все – лишилися тільки зневіреність і розчарованість: імператорові служити перехотів, бо він тиран; республіці – не зміг, а християнство розчарувало порожніми, на його думку, егоцентричними обіцянками вічного душевного спокою та ще неприйнятними для патриція покірністю й первородною гріховністю.

Руйнація однієї з рис характеру Руфіна проглядається в його майже конфліктних бесідах із префектом Рима. Так, їхня розмова про громадянську службу приводить до того, що Руфін осмислює неможливість і неактуальність служби і цезареві, й республіці одночасно: «„І цезарю, й республіці служити”... / в мене сі слова ідуть урозтіч» [7, 130]. Далі Руфін цю думку формулює остаточно так: „На щирий мир пристати з неминучим/ смертельним вередом, що тіло їсть / і душу Римові гноїть? Не можу. / Від нього ліків я не знаю, правда, / але миритись не здолаю! Ні. / Хоч я дивлюся з невимовним болем, / як гине Рим...” [7, 132]. Навіть беззаперечні докази Кая Летіція («Хто вигадав сю байку?! / Вже скільки раз я чув се „гине Рим!” / І скільки вже століттів Рим сей гине, / а сила римська й влада все росте / і хутко цілий світ собі підіб’є!» [7, 132]) не оживили Руфіна, він остаточно втратив і почуття обов’язку громадянина, і особисту відповідальність за державу. Кай Летіцій спробував розв’язати конфлікт, „сухо” промовивши: „Руфіне, / мої думки нікому не відомі, / а ділом я закону не ламаю, / та й іншому ламати не дозволю, / поки того закону не скасує / в дорозі правній приналежна влада / і поки я зовусь префектом римським” [7, 139]. Але й це не вплинуло на Руфіна, бо слова Кая здалися йому нещирими. Але врешті-решт виявилось, що

конфлікт між Руфіном і християнами – це фактично його протистояння з владою язичницького тоді ще Риму.

Відвідувавши Руфіна, Круста запідозрив його у зв'язках з християнами і „посприяв”, щоб господаря заарештували: „Руфін одчиняє хвіртку, в неї впадає центуріон з вояками-вігілами, що зараз займають вхід, всі стежки і сходи до триклінія” [7, 194], – всі християни разом із Руфіном і Прісціллою заарештовані.

Поодинокі й споріднені зіткнення в стані християн, протистояння між представниками й групами християн різних соціумів так розколювали „рабів Божих”, що їхнє спільне співіснування здавалося декому просто неможливим: „Кубло гадюче! перед ворогами / під ноги стеляться, мов поздыхали, / а перед братом сторчака стають / і раді закусати! Скорпіони!” [7, 200], – обурюється поведінкою християн один із них – Нартал. Та найбільше пригнічує те, що нова віра увічне його рабство: „Завжди був рабом! / Римляни ж не дають ніколи, зроду / своїм рабам визволу. Ти купив / мене з душею. Поки був у пана, / я знав, що слід римлян всіх ненавидіть, / а тут я мусив полюбити тебе” [7, 202], – говорить він Люцієві (християнину-рабовласникові), розуміючи, що він втрачає будь-яку надію бути особистістю: „Я колись був дикий, / і щирий, і палкий, як звір в пустині. / Попавшись в клітку, гриз і сіпав ґрати, / як лев, як барс, і рвався у пустиню / або на ворога, на свого пана, / і, певне б, вирвався або сконав, / якби не ти” [7, 203].

Таким чином, сильні і багатогранні характери патриція Руфіна і його дружини Прісцілли та цілого ряду інших дійових осіб, достатньо чітка визначеність їхніх світоглядних позицій забезпечила авторці можливість створити надгостру драму – дві світоглядно-релігійні стихії, одна з яких уже втрачала потужність і перспективу, а інша ще тільки набирала сил і підтримки великих мас, що зневірилися не так у самому язичництві, як у страшній сутності рабства земного і реального, безпощадно ламали не лише окремі риси чи характери людей, а й сімейні та суспільні устої, змінювали сутність найвищих духовних

цінностей і способів їх творення. Так, язичник Руфін у процесі протистоянь неминуче втрачає самі критерії визначення сутності добра та зла (як для нього самого, так і для Риму, для всього народу Римської імперії). А неофітка Прісцілла, майже бездумно прийнявши нову віру – як віру, так і не вийшла хоча б на остаточно сформульовані, чіткі й реально відчутні критерії визначення сутності справжнього християнського добродіяння, а задовольнилася переважно високими намірами і побажаннями творити добро заради очищення власної душі. І все ж обидві ці дійові особи, як язичники та перші християни, виступають носіями гострих драматичних характерів, які виявлялися не в сутичках і не в кривавих колізіях завзятих особистостей, – вони показані борцями за право на вибір світогляду, за волю людини в плані соціальному та духовному. Фактично всі головні дійові особи є справді духовними особистостями, але до реального добродіяння вони лише „доростають”, та й то далеко не всі. Це і помітно „притупляє” гостроту драматизму всього твору, і навіть „виводить” фізичну загибель героя й героїні твору із розряду трагічних.

Література

1. Банацька Н. Християнські образи та мотиви в драматургії Лесі Українки (морально-ціннісні аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01.– Українська література.– Ін-т літ. ім. Т. Шевченка.– К., 2002.– 16 с.
2. Бетко І. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки (Проблемний огляд) // Слово і час.– 1991.– № 3.– С. 28–36.
3. Гаджилова Г. Драма Лесі Українки „Руфін і Прісцілла”: проблематика, поетика, становлення тексту: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01.– Українська література.– Ін-т літ. ім. Т. Шевченка.– К., 2001.– 19 с.
4. Кудрявцев М. Ідеї та особистості в драмі „Руфін і Прісцілла”: соціально-етичний аспект // Укр. мова і літ. в шк.– 2003.– № 5 (309).– С. 10–13.

5. Масенко Л. Великі роздоріжжя (Національна і соціалістична ідеї у драмі Лесі Українки „Руфін і Прісцилла”) // Сучасність.– 1996.– № 5.– С. 97–104.

6. Моклиця М. Pro et contra християнства (драматургія Лесі Українки) // Слово і час.– 2001.– № 6.– С. 21–28.

7. Українка Леся. Збір. тв.: У 12 т.– К.: Наук. думка, 1976.– Т. 4: Драматичні твори (1907–1908).– 351 с.

Virchenko T. Dramatic Nature of Religious Oppositions in the Play of Lesya Ukrainka “Rufin and Pristsilla”.

In article the researcher determines of the conflict between old Gentile and early Christianity, which appeared because of variability of the representatives of these beliefs; the difurcation in the consciousness of main characters is characterized and analized.

Key words: dramatic, conflict, character.